

מבט על, גיליון 943, 20 ביוני 2017

שתי וערב: המרוץ לעיצוב סוריה ביום שאחרי 'המדינה האסלאמית'

אודי דקל

ארצות הברית ואיראן מנסות לנצל את היחלשותה של 'המדינה האסלאמית' במזרח סוריה ונאבקות על השליטה בגבול סוריה-עיראק. ברובד האסטרטגי, זהו חלק ממאמץ של שתיהן לייצר רצף יבשתי שיאפשר להן ולבעלות בריתן לחלוש על הנכסים החיוניים שלהן במזרח התיכון: איראן בדרך לחיבור אפקי מטהראן, דרך בגדאד ודמשק ועד ביירות, וארצות הברית בדרך לרצף אנכי מטורקיה, דרך המדבר הסורי, ירדן ועד ערב הסעודית. הדבר עשוי להוביל להסלמה בין הצדדים, דבר התלוי במידה רבה בהתנהלות הרוסית בסוגיה. על ישראל לנצל את המצב ולפעול ביתר שאת בשיתוף פעולה עם ירדן לעיצוב מציאות רצויה עבורה בדרום סוריה.

לאחר סדרת מפלות של 'המדינה האסלאמית' בחודשים האחרונים, מתרבים הסימנים לנפילתה הקרובה בסוריה. השטח במזרח סוריה שיתפנה משליטתה של הישות הסלפית-ג'האדית מהווה את זירת המאבק העיקרית בין המאמץ האמריקאי למאמץ האיראני – שניהם מתנהלים במטרה לתפסו. בתחילת יוני החל השלב הסופי במתקפה לכבוש העיר א-רקח, בירת 'המדינה האסלאמית' בסוריה, על ידי הקואליציה בהובלת ארצות הברית, הכוללת כוח יבשתי משולב, כורדי (ברובו) וערבי – 'הכוחות הדמוקרטים הסורים' – (SDF) יוכן סיוע אווירי של הקואליציה הבינלאומית עם מטוסים של ארצות הברית, מדינות המערב ומדינות ערב. מנגד, איראן ושלוחיה (Proxies) החלו גם הם, וביתר שאת, במהלך שתכליתו עיצוב סוריה ביום שאחרי נפילת 'המדינה האסלאמית'. כוחות הקואליציה הפרו-אסדית מנסים להרחיב את שליטתם באזור דיר א-זור ולשפר את גישתם לעיר א-רקח וסביבתה, בד בבד עם תפיסת נקודות מפתח לאורך הגבול הסורי-עיראקי.

התנגשות בין שני צירי השפעה

המרוץ לעיצוב הזירה הסורית, ובמרכזו בימים אלה המערכה לכיבוש א-רקח ולהבסת 'המדינה האסלאמית', כולל שני מאמצים אסטרטגיים מרכזיים:

האחד מובל על ידי איראן ותכליתו הכנת הבסיס לגשר יבשתי בשליטה שיעית ממזרח למערב, מאיראן דרך עיראק לסוריה וללבנון, באמצעות השתלטות של הזרועות האיראניות על נקודות מעבר מרכזיות בין עיראק לסוריה – מיליציות שיעיות עיראקיות (אל-חשד א-שעבי) בצד העיראקי של הגבול, וכוחות הקואליציה הפרו-אסדית, הכוללת את שאריות הצבא הסורי הנתון למרות הנשיא הסורי בשאר אל-אסד, חזבאללה ומיליציות שיעיות, בצד הסורי של הגבול. יועצו של המנהיג העליון של איראן עלי ח'מנאהי לענייני אסטרטגיה, עלי אכבר ולאיתי, אמר כי "נוצר קשר בין

הכוחות העממיים, כוחות ממשלת עיראק וצבאה לבין הכוחות המאוחדים בסוריה, ולמעשה זהו ניצחון אסטרטגי לבעלות הברית של איראן ולטבעת ההתנגדות אשר מתחילה בטהראן ומגיעה לעיראק, לסוריה, ללבנון ועד אל מול הציונים."

מנגד, הקואליציה שבהובלת ארצות הברית פועלת ליצור בלב המזרח התיכון חיץ מצפון לדרום, שינתק את הגשר היבשתי האיראני ואת ההשפעה האיראנית בסוריה, בלבנון, בירדן וממערב למפרץ הפרסי. תכליתו של מאמץ זה היא ליצור תווך ביטחוני, בשליטת בעלות הברית של ארצות הברית, מטורקיה בצפון דרך השטח המזרחי של סוריה, דרומה לירדן ובהמשך לערב הסעודית. בשבועיים האחרונים התרחשו כמה תקיפות של כוחות אוויר אמריקאים כנגד כוחות הקואליציה הפרו-אסדית בחלק הדרום-מזרחי של גבול סוריה-עיראק, באזור העיר הסורית א-תנף, המרוחקת כ- 18 ק"מ מהגבול הירדני. ארצות הברית הכריזה כי זה אזור מניעת חיכוך (De-confliction) הנתון להשפעתה, ולכן לא תסבול פריסה של כוחות אסד ושלוחים איראניים במרחב. ב- 18 יוני הופל מטוס קרב סורי באזור א-רקא במזרח סוריה, במסגרת החיפוי האווירי שארצות הברית מעניקה לכוחות הדמוקרטים הסוריים הנלחמים לשחרור א-רקא.

גורמים איראניים הסבירו כי פריסת הכוחות הנאמנים לאיראן בגבול עיראק-סוריה-ירדן נועדה לסכל את תכניתה של ארצות הברית לחלק את סוריה. לגרסתם, אמריקה רוצה לחבר את החלק הצפון מזרחי של סוריה שבשליטת הכורדים לחלק הדרום מזרחי, בואך ירדן, ולכן הגבירה את הפעילות והתקיפות באזור א-תנף. מהקולות הנשמעים באיראן עולה כי מדובר במספר משימות: (1) הגנה על הדומיננטיות האיראנית בעיראק, על שרידות משטר אסד ועל העומק האסטרטגי האיראני, בגשר היבשתי מטהראן לבירות; (2) השמדת 'המדינה האסלאמית' בגבול סוריה-עיראק; (3) נטרול התכנית האמריקאית לפירוקה של סוריה; (4) מניעת השליטה במזרח סוריה של כוחות הנתמכים על ידי ארצות הברית. אין זה מקרי אפוא שאיראן בחרה להגיב על הפיגועים של 'המדינה האסלאמית' בטהראן, בשיגור שישה טילי קרקע-קרקע משטחה לעבר מטרה של 'המדינה האסלאמית' באזור דיר א-זור במזרח סוריה. בכך היא המחישה את יכולתה בתחום הטילים הבליסטיים, ומינפה את המסר: היא נלחמת ב'מדינה האסלאמית' ואינה חוששת לפעול בגזרה שארצות הברית פועלת לבסס בה את השפעתה.

עמדת רוסיה בהקשר זה אינה ברורה לחלוטין. הן משטר אסד והן מקורות במוסקבה מדווחים כי רוסיה שותפה למהלך של משטר אסד בסיוע איראן וחזבאללה במזרח סוריה. היומון הסורי אל-וואטן, המקורב למשטר, דיווח ב-8 מאי כי "לאזור המדבר הסורי הגיעו תגבורות עצומות של כוחות צבא סורים ורוסים, בנוסף לכוחות של העמיתים, לקראת מבצע להשתלטות על דיר א-זור והגבול העיראקי". במקביל נמסר על תאום בין גורמים אמריקאים לרוסים שנערך בירדן, וכי רוסיה פועלת למנוע חיכוך בין כוחות המשטר ובעלי בריתו לבין הכוחות האמריקאים, וחותרת להבנות עם ארצות הברית ועם ירדן בנוגע לאזור מניעת חיכוך ותקיפות הדדיות בדרום סוריה. בתגובה להפלת המטוס הסורי במרחב דיר א-זור הודיעה רוסיה "כי כל כלי טייס, מטוסים מאוישים ולא מאוישים, של הקואליציה הבינלאומית שיפעל ממערב לנהר הפרת, יזוהה כמטרה על ידי מערכות ההגנה האווירית הרוסיות", יש בכך מעין יצירת אזור אסור לטיסה בשליטה רוסית ממערב לפרת.

בהמשך למאבק השליטה בדרום מזרח סוריה פרסה ארצות הברית שתי סוללות משגרי רקטות רב-קניים ניידיים מסוג HIMARS בבסיס הכוחות המיוחדים האמריקאים סמוך לעיר א-תנף. בתגובה, משרד ההגנה הרוסי הצהיר שכל הכנסת מערכות נשק זר לסוריה חייבת לקבל אישור של הממשל המרכזי בדמשק, ושהפריסה מעידה כי ארצות הברית אינה ממוקדת בלחימה ב'המדינה האסלאמית', כפי שהיא טוענת. בהמשך הואשמה ארצות הברית כי אינה מונעת מלוחמי 'המדינה האסלאמית' לחמוק מא-רקת לכוון דיר א-זור.

נראה כי הקואליציה הפרו-אסדית בהובלת רוסיה ואיראן עוקבת בדאגה אחר הפעילות האמריקאית בדרום ומזרח סוריה, אשר מלבד כינון אזור ביטחוני מיוחד מצפון לגבול ירדן-סוריה ותקיפת הכוחות התומכים במשטר אסד, היא כוללת הפעלת תשתית אימונים והכשרה לכוחות האופוזיציה למשטר אסד, פריסת כוחות מיוחדים אמריקאים מתוגברים במערכות ארטילריה, ובנוסף מטרייה אווירית של הקואליציה המערבית. בראייה איראנית, ואולי גם רוסית, זהו שלב חדש במערכה לעיצוב סוריה לקראת היום שאחרי 'המדינה האסלאמית', שתכליתו נטרול ההשפעה האיראנית בסוריה.

פוטנציאל להסלמה בין ארצות הברית לאיראן בסוריה ועיראק

בממשל טראמפ קיימים גורמים העוינים מאוד את איראן ודוחפים להרחבת המלחמה בסוריה, בבחינת הזדמנות להתעמת עם איראן בשטח "נוח". אותם גורמים העלו כנראה את הרעיון ליצור חיץ שיהיה בדומיננטיות אמריקאית מצפון לדרום במזרח סוריה ולהחזיק בו, כדי לחסום ולהכיל את השאיפות האזוריות של איראן. מנגד, מזכיר ההגנה ג'יימס מאטיס וראשי הצבא האמריקאי מתנגדים לפתיחת חזית רחבה נגד איראן ושלוחיה בסוריה, ורואים בצעד כזה סיכון שיפגע ביכולת לרכז מאמץ על מנת לקדם את המטרה העיקרית - פירוק 'המדינה האסלאמית' והבסתה. כן מבקשים ראשי הצבא האמריקאי, לפחות בשלב זה, להימנע מחיכוך עם רוסיה.

ובינתיים, איראן חותרת בנחישות לקידום יעדיה - יותר משחקנים אחרים במזרח התיכון. היא בודקת את גבולות ההתערבות האמריקאית, ללא כל יכולת לאמוד את עוצמת מחויבותה של ארצות הברית במרוץ להשתלטות על מזרח סוריה. לפיכך קיים פוטנציאל להסלמה בין ארצות הברית לאיראן בסוריה, העלולה לזלוג גם לעיראק – בין שזו תתרחש במתכוון או תתפתח כתוצאה מהערכה שגויה.

סיכום

המרוץ לשליטה בשטחים בסוריה נראה כיום כתחרות בין איראן וארצות הברית ביצירת שני צירים, כמעין שתי וערב - המאמץ האנכי האמריקאי (מצפון לדרום) מזה, המאמץ האופקי האיראני (ממזרח למערב) מזה. מדובר למעשה בשלב נוסף בעיצוב סוריה לקראת היום שאחרי 'המדינה האסלאמית'. עד כה, ניתן היה לראות בזירה הסורית לוח משחק מרובה פאות, כשכל תזוזה של כלי משחק בפאה אחת משליכה על מצבן של הפאות האחרות. תחילה רוסיה "סידרה" את כליה בפאה המרכזית-מערבית בלוח - מחלב לדמשק כולל גזרת החוף. בעקבותיה, טורקיה עיצבה את כוחותיה

בפאה הצפונית, לאורך גבול סוריה-טורקיה, כולל מאמץ לשמור על האינטרסים שלה בחבל הכורדי. ארצות הברית, מצידה, אשר התמקדה בלחימה ב'מדינה האסלאמית' בעיקר בצפון מזרח סוריה, מנסה כעת לארגן מחדש את כליה בפאה המזרחית-דרומית של סוריה.

כיוון שכך, האזור הדרום-מערבי של סוריה, מדרעא לרמת הגולן, נותר פנוי לפעולה ולהשפעה של ישראל וירדן ועל השתיים להקדים ולפעול בטרם יהיה מאוחר. ישנם כנראה מגעים לגיבוש אסטרטגיה משותפת לישראל, ירדן וארצות הברית, שתכליתם למנוע השפעה איראנית ונוכחות של זרועותיה - בעיקר חזבאללה ומליציות שיעיות – בפאה הדרומית של לוח "המשחק הסורי". בנוסף, על ישראל וירדן להתארגן לקראת אפשרות שלוחמי 'המדינה האסלאמית', שנמלטים מצפון מזרח סוריה, יזלגו דרומה ויחברו לשלוחת 'המדינה האסלאמית' במשולש הגבולות בדרום רמת הגולן. יתר על כן, אל לישראל לשכוח את ההשפעה הרוסית בסוריה והצורך להגיע להבנות, לפחות חשאיות, עם מוסקבה בנוגע לכל מהלך בכיוון זה. אפשר שרוסיה הבינה זאת, ולכן העלתה הקואליציה הפרו-אסדית את עוצמת התקיפות - בעיקר מהאוויר - באזור דרעא במהלך השבועיים האחרונים. עם זאת, רוסיה מבינה כי לישראל יכולת היזק משמעותית בסוריה, ועל כן היא מעדיפה לקיים מערכת הבנות עמה, ומתייחסת ברצינות לחששותיה של ישראל.